

Nélkülünk

pillanatkép az építészek nélküli építésről Magyarországon

félévközi vázlat

Bartha András Márk
BME Építőművészeti Doktori Iskola
témavezető: Klobusovszki Péter
opponens: Simon Mariann
2013.11.06.

Nélkülünk

pillanatkép az építészek nélküli építésről Magyarországon

A kutatás célja:

A műépítészeti feladatok megfogymatkozásával a spontán építészet emancipációja egyre sürgetőbb. Az informális épületállomány számbéli fölényt élvez a magas építészettel szemben, mégis csak látómezejének szélén helyezkedik el. Pedig a mindennapok ezen szerteágazó és tágas gyakorlata a lehető legautentikusabb építés. Az építési kultúra ezen szegmense megtermékenyítője lehet a magasépítészetnek, az egyszerű emberek nagy volumenű építési tevékenysége mentén átgondolható az építész szerepe környezetünk alakításában. A jelenséget több oldalról, a mélységek és magasságok irányából közelítem: A kézzel épített nyaralók, mint a hajléképítés tiszta és őszinte példái, és a Nagykörút túlbujrázó üzleteinek gazdasági erők által vezérelt összehasonlító elemzése által.

Vázlat:

I. elméleti bevezető: spontaneitás és műépítészet

Mit nevezünk spontán építészetnek?

spontán folyamatok, mint a vernakuláris építészet élő formája: Turner, Rudofsky

A műépítészet és a spontán építészet viszonya:

Janáky (A magyarországi építészet stíluskérdései, Egy mátrix)

a spontán építészet, mint a műépítészet megtermékenyítője

Jencks (Adhocism) - strukturalizmus

II. Esettanulmányok:

1. vidéki helyzetek, saját építés - *Saját kezű építés a Balaton körül*

vernakuláris örökség

történeti előzmények (típustervek, BIB munkássága)

az építési szándék és annak megvalósítása

formálást befolyásoló tényezők:

személyre szabás

kézzel építés

saját célra építés

visszatérő formai és kompozíciós jellegzetességek:

helyfoglalás

térelhatárolás

anyagok

kontextuális racionalitás

2. városi változatok, átalakítások - *Ezerarcú Teréz körút*

a Nagykörút története

társadalmi változások

az építési szándék és annak megvalósítása

formálást befolyásoló tényezők:

a reklám, mint műfaj

gazdasági modell (bérlet)

kereskedelmi hagyományok

visszatérő formai és kompozíciós jellegzetességek

rész és egész problémája

lépték és homogenitás

anyagok

3. spontán építészek – ez még nem biztos....

a spontán- és műépítészet határán

?- A Bory-vár, Zalotay

II/2. Ezerarcú Teréz-körút (vázlat)

Bevezető

Nagykörúton járva a burjánzó apró boltok, homlokzattól kifolyó reklám-özönébe botlom. Látható, hogy a pesti „Grand boulevard” eltávolodott a nagypolgári város Reitter-féle eszményképétől (1). A terület ma más karakterű élettel telített, és ez a homályos régi ideál természetesen nem rekonstruálható 130 év után. Azonban az épületek architektúrája és a portálok anyaghasználata, kompozíciós elvei között tátongó szakadék áthidalása szükségesnek látszik. A reklám-műfajából adódó - tolakodó megjelenése konfliktusban áll az utca vizuális komfortjával.

Lehet-e, szabad-e ebben a helyzetben építészeti beavatkozni? Kialakítható-e olyan kódex, ami tiszteletben tartja a bérlők gazdasági érdekeit, de egyben megoldást ad a vizuális kavalkád jó értelemben vett visszavágására? A kutatás során ezen kérdések megválaszolásának apropóján vizsgálom meg a főváros ezen kitüntetett területének nőtt, építész nélkül kialakult jelenségeit.

Építész nélkül

Janáky István „önkéntelen építészet”-fogalmához közel eső jelenségről van szó, de szemben a korábbiakban tárgyalt nyaraló, vagy hajléképítési példáktól eltérően a kereskedelmi épületek példáin nem találjuk „a köznépi alkotókedv kreativitásának” és gazdag formavilágának nyomait. A buherált nyaraló és a buherált kirakat különbözősége világosan megfeleltethető Janáky által felállított két spontán építészeti kategória saját célra építő és „magánjellegű építési munkálkodás” értékteremtő és a nem magánjellegű „*vigasztalan, megértés, irány és törekvés nélkül történő kaotikus, mechanikus cselekvés*” értéket nélkülöző kategóriáinak (2).

Az ad-hoc városi jelenségek szintén találó leírását adja

Jencks és Silver 1972-ben megjelent (és idén bővített formában újra kiadott!) Adhocism című munkája is (3). A környezetalakításban a célszerűséget, a funkcionális célok egyszerű és azonnali teljesítését minden konvenció és jó ízlés elé helyezik. Az általuk megfogalmazott idea egybecseng György Péter – Janáky értelmezésével (4), miszerint a spontán építészet - szemben a szakképzett építész által gyakorolt normatív szemlélet hatalom-központúságával - a szellemi szabadság metaforája. És ha végignézünk a Teréz körút kirakatain, valóban ezt látjuk megvalósulni: klímák kültéri egységei, előtetők, cégerek elhelyezése -gyakran szabályokat áthágva- kizárólag a bolttulajdosok (bérlők) egyéni elhatározásainak vannak alávetve. Viszont szemben a saját lakhatás céljára tákolt bődélkkel az üzletek kialakítása nélkülözi a személyességet. Az üzletek fizikai megvalósítását túlnyomórészt gazdasági-reklámozási szempontok alakítják. Saját pihenő, vagy élettér kialakításakor a komfortos, pihentető környezet létrehozása a józan ész által diktált cél, az üzlet esetében ez a minél feltűnőbb, a szomszédra rálicítáló vizualitás. Ez a sokszínű, gazdag látvány akkor válhat elfogadhatóvá, ha kapcsolódni tud a környezet meglévő struktúráihoz, ha kapcsolatot talál az eklektikus bérházak architektúrájával.

Régen minden jobb volt?

A 20.század elejéről származó fotók bizonyossága szerint igen. A homlokzat funkcionális elemei még használatban vannak, a cégerek homlokzatok architektúrájába illeszkednek. Még nem telt el olyan sok idő a házak megépülte óta, a portálok készítői ugyanabból a szakmai közegből jöttek, mint a házak építői. A Teréz körút házai cca. 15-20 év leforgása alatt épültek fel. Mai korból visszatekintve a technikai lehetőségek behatárolták a lehetőségeket, ami kölcsönöz egyfajta

homogenitást a portálok vizualítására is. Ez egy kvázi kortárs szemszögekből azonban másképp hat:

„Néhány évvel ezelőtt a kivilágított üzleti cégek divatja kapott lábra utcáinkon. Ha ez a feladat művészberek kezébe jut, kik nem sajnálják, hogy minden üzlet számára más-más formát gondoljanak ki, olyant, mely arra az üzletre nézve sajátos és jellemző legyen, milyen színes és eleven lehetne Budapest utcáinak képe! Eb helyett a tömeggyártás példája lett a szép feladat s a megoldás unalom és izléstelenség. (5)

A jelenség nem újkeletű: az épületek megépülte és napjaink között eltelt időszakban sokat változott a kiskereskedelmi egység – üzlet- gazdasági, társadalmi helyzete.

Az üzletek tulajdonosi, bérlői kontinuitása, gazdasági ereje lehetővé tette a nagyobb üzletek, és nívósabb anyagok használatát. A mai boltok tulajdonosai részben kényszervállalkozások, akik - kizorulva a plázák-

ból - az alacsonyabb bérleti díjú területeken, így a nagykorúton kénytelenek a lehető legkevesebb pénzért üzlethelyiséget bérelni. A 2. világháborút követően a javarészt családi tulajdonú kereskedők, iparosok helyét állami vállalatok vették át, majd a rendszerváltást követően nemzetközi cégek, illetve kis tőkés kereskedők üzemeltettek, üzemeltetnek boltot. A körút leértékelődése egyenesen vezet az üzletek felaprózódásához.

Lépték és homogenitás

A körút városi léptékű, de mikrostruktúrák alkotják. A nagykorúti üzlet bizonyos szempontból „veszélyeztetett faj”, ezért bármilyen beavatkozás csak a helyet jelenleg is alakító erők figyelembevételével és bevonásával képzelhető el. A városvezetés által szorgalmazott Budapest-brand (6), egyértelműen politikai szempontból és a Közmunkák Tanácsa -léptékű beavatkozást vetít előre....

1 – fővárosi közmunkák tanácsának rendelete 1871 / XLII. törvénycikk

2 – Janáky István - A mai magyarországi építészet stíluskérdései (MÉ 1984/1)

3 – Jencks, Silver – Adhocism 1972.

4 - „A rejtőzködő szépség” konferencián 2013. október 7-én György Péter által felolvasott szöveg alapján

5 - Elek Artúr – Az utcakép egyénisége (1929)

6 – Nagy Zoltán – Utcahosz avagy... (Örökség, 2009 XIII/12.)